

ביאורים

בין שבעת הדברים שבריתם קדמה לעולם מנו חכמים את התשובה. מדוע יש צורך בתשובה לפני שיש עולם? הרי קודם בריאת העולם לא היו עבירות ולכן אין ממה לשוב. מהי המשמעות, אם-כן, של תשובה הקודמת לעולם?

כדי לענות על שאלה זו, המהר"ל מרחיב בנקודה אחרת. התשובה באה מהמזרח, מהצד שממנו התחיל העולם להיברא. אמירה זו גם היא מעידה על הקשר של התשובה למקור הבריאה. התיקון הגמור של העולם הוא לשוב אל המקור האלוהי, לחזור אל הצורה השורשית שממנה באנו. בין אם אנו מתייחסים אל האדם הפרטי במהלך חייו, ובין אם נדבר על כל העולם כולו - הכול צריך לחזור לשורשו. כאשר חכמינו אמרו כי התשובה קדמה לעולם, הם התכוונו לומר כי כבר ברגע הראשון של החלוקה בין בורא לנברא התחיל חיסרון במציאות, חיסרון המתבטא בגבולות העולם, בממדים שלו, בזמן ובמקום. התיקון אשר חז"ל מדברים עליו הוא לשוב לחיבור מקורי אל הבורא (כמובן, מתוך ידיעה שאנו רק נבראים). הגמרא מתייחסת לכך שהעולם עמד להיברא, ויחד עם זאת עדיין הייתה לו אפשרות להתרומם ולהשתנות. אפשר לומר שתשובה היא תנועה - תנועה אל המקוריות. יש שאיפה של תיקון למציאות כולה, ושאיפה ותנועה זו של תשובה - קדמה לעולם. חידוש זה הוא חידוש מיוחד לעם ישראל, כי על פיו ה' אינו רק בשמים, אלא יש קשר בינו לבינו, ועוד קודם שנברא העולם אפשר לראות קשר זה, שהוא צורת התקשרות אידיאלית בין הבורא לנבראים.

כל בעל תשובה המתקן את מעשיו, מבטא במעשה תשובתו את השיבה אל המקוריות, ובכך מתחבר אל המגמה שה' הועיד לעולם כולו, לבוא ולהתחבר אל רצונו העליון במעשה ידינו. לכן התשובה היא החזרה אל ההתחלה, והיא השורש הרוחני של צד מזרח.

הרחבות

• התשובה - שאיפה להשתלמות

ואמרו כי התשובה נבראת קדם שִׁנְבְּרָא הָעוֹלָם. הרב קוק כותב באורות התשובה: "התשובה היא תמיד שרויה בלב, אפילו בעת החטא עצמו התשובה גנוזה היא בנשמה, והיא שולחת את קויה, שהם מתגלים אחר כך בעת שבא הנוחם הקורא לתשובה. בעומק ההווה של החיים המציאותיים מונחת התשובה, מפני שהיא קדמה לעולם, וטרם שבא החטא כבר מוכנת התשובה ממנו. על כן אין דבר בטוח בעולם כמו התשובה, וסוף הכל לשוב לתיקון" [ו, ב]. הרב קוק מסביר שהתשובה איננה תגובה על חטא אלא היא נמצאת בטבע העולם, ולכן היא קדמה לו. התשובה היא השאיפה להשתלמות ולמיצוי הכוחות הקיימים בנפש. שאיפה זו חזקה ועוצמתית, והיא דוחפת תמיד את העולם להתקדם ולהתעלות. דחף עמוק זה שקדם לחטא, הוא שמעורר את ייסורי המצפון בלב אחר החטא, ומעורר את האדם לתקן את מעשיו ולשוב בתשובה שלמה. כיוון שהתשובה היא שורשית יותר מהחטא, שכן היא מגיעה ממקום עמוק יותר מהחטא, לכן ברור שהחטא יתוקן, והעולם יתעלה צעד אחר צעד אל השלמות שנועדה לו.

לעילוי נשמת ר' עדיאל בן ר' חנניה ליין ז"ל

לגמרי מהחטא, שהיא התחלה אלוקית, פשוטה, שאינה גשמית כלל. לכן מדרגת התשובה קדמה לעולם, ובאותה התחלה מעלתה של התשובה, ואם לא מאותה מעלה לא היה האדם נבדל מהחטא. נמצאנו למדים שכאשר בעל התשובה מסתלק מהחטא, זה בכח התחלה פשוטה שאינה גשמית כלל. התחלה זו היא הגזירה האלוקית שתהיה התחלה פשוטה לעולם, ולכן בעל התשובה שואף לצד מזרח, שהוא צד ההתחלה, ובהתחלה² משוללת גשמיות נמצא כח התשובה של הסתלקות מהחטא.

אמנם התשובה היא הפשיטות מן צד המזרח. וזה כי מזרח נקרא התחלה וקדם בכל מקום בפתוח, וכמו שיקרא מערב: אחר, נקרא המזרח: קדם ופנים. ומצאנו מזרח הוא התחלת העולם ומערב אחרית העולם. ואל התחלה מתייחס התשובה, כי כל בעל תשובה צריך הסתלקות החטא שלו, ואין דבר מסלק רק ההתחלה, כי ההתחלה היא נבדלת מן החטא, שהרי אין חטא בהתחלה, וכאשר יחזר להתחלתו נסתלק ממנו החטא. ובבראשית רבה (פרשה כה, ט): וישפן מקדם לגן עדן (בראשית ג, כד). מצאנו בכל מקום רוח מזרחית קולטת, היא שקלטה האדם, דכתיב: וישפן מקדם לגן עדן. היא שקלטה קין, דכתיב (שם ד, טז): וישב בארץ נוד קדמת עדן. רוצה דכתיב (דברים ד, מא): אז יבדיל משה שלש ערים מזרחה שמש וגו'. וכל ענין זה שמזרח נקרא קדם והתחלה, ואין קולט את בעל תשובה רק דבר שהוא התחלה, שדבר שהוא התחלה הוא הסתלקות החטא, שלא ימצא חטא בהתחלה, ולפיכך מתנועע הבעל תשובה תמיד אל המזרח, כי שם ימצא הסתלקות החטא. ואמרו כי התשובה נבראת קדם שנברא העולם, כי ההתחלה שחזר עליו בעל תשובה צריך שיהיה התחלה פשוטה נבדלת לגמרי, כי ההתחלה שאינו פשוטה אינה נבדלת מן החטא, שכל דבר שאינו פשוט והוא מורכב הוא גשמי, והגשמי שיש בו החטא. ובעל התשובה צריך שיהיה נבדל מן החטא, ואינו נבדל מן החטא ומסתלק ממנו רק בשביל התחלה הפשוטה הנבדלת, שאין שייך בה חטא לגמרי. ולא בהתחלה גשמית, שאף שמים שייך בו חטא, דכתיב (איוב טו, טז): אף שמים לא זכו בעיניו. רצה לומר כי אף שמים שהם גשמיים נבדלים, זכים בתכלית הזכות, מצד שהם גשם לא זכו בעיניו, שאינם בלא חסרון כלל. שהגשם יש בו חסרון, וכיון שהם בעלי חסרון לא זכו בעיני השם יתברך, שהוא פשוט נבדל. ולפיכך אי אפשר שיהיה התשובה באדם בכח התחלה גשמית, שדבר זה אינו, כי בכח אותה התחלה לא היה פאן הבדל מן החטא, אלא בכח התחלה אלוהית בלתי גשמית, והיא פשוטה. ולכן מדרגת התחלה הזאת קדם שנברא העולם, ובאותה התחלה הפשוטה כח התשובה, להיות נבדל מן החטא. ואם לא כן לא היה האדם נבדל מן החטא. נמצא פאשר בעל תשובה נסתלק מן החטא, זהו בכח התחלה פשוטה מן הגשמיות, וזאת התחלה הוא מה שגזר השם יתברך שיהיה לעולם התחלה פשוטה. ולפיכך כל בעל תשובה מתנועעים אל צד המזרח, שהוא התחלה, ובהתחלה הפשוטה היא הסתלקות החטא.

התשובה היא הדבר הפשוט, שנברא קודם שנברא העולם, כנגד המזרח. ביאור הדבר: המזרח נקרא התחלה וקדם בכמה מקומות בתורה. כמו שהמערב נקרא אחר, כך נקרא המזרח קדם או פנים, אם כן המזרח הוא התחלת העולם והמערב סוף העולם. התשובה מתייחסת אל התחלה, כי כל בעל תשובה צריך להסתלק מהחטא, ואין דבר המסלק את החטא אלא ההתחלה, כי ההתחלה מרוחקת מהחטא, שהרי בהתחלה אין חטא, וכאשר חזר בעל התשובה לתחלתו, החטא מסולק ממנו. על הפסוק: וישכן מקדם לגן עדן, אמרו בבראשית רבה: מצאנו בכל מקום שרוח מזרחית קולטת. היא שקלטה את אדם הראשון, שנאמר: וישכן מקדם לגן עדן. היא שקלטה את קין, שנאמר: וישב בארץ נוד קדמת עדן. היא שקולטת את הרוצח, שנאמר: אז יבדיל משה שלוש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש. וכל ענין זה שהמזרח קולט, מפני שהמזרח נקרא קדם והתחלה, ואין קולט את בעל התשובה אלא דבר שהוא התחלה, כי ההתחלה הוא מצב של קודם החטא. לכן בעל התשובה שואף אל המזרח, כי שם ימצא הסילוק מהחטא. ואמרו שהתשובה נבראה לפני שנברא העולם, רצונם לומר שהתשובה אליה חוזר בעל התשובה צריכה להיות התחלה פשוטה, מופרשת לגמרי מן הגשמיות, כי התחלה שאינה פשוטה היא מורכבת, ובמורכב יש גשמיות, ובגשמיות יש מן החטא. בעל תשובה צריך להיות מרוחק לגמרי מהחטא, ואין יכולת להיות מופרש לגמרי מהחטא רק בהתחלה פשוטה הנבדלת מהחומריות ואין בה חטא. בהתחלה גשמית יש חטא, שהרי אף בשמים יש מהחטא, שנאמר: אף שמים לא זכו בעיניו. פירוש: גם השמים גשמיים, אף שהם נכבדים וזכים בתכלית הזכות, מפני שהם גשמיים יש בהם חטא, כלומר חסרון, מפני שבכל דבר גשמי יש חסרון. כיון שגם בהם יש חסרון לא זכו בעיני השם יתברך, מפני שהוא רוחני מוחלט. לכן לא תתכן התשובה באדם אלא מכח תשובה המובדלת

מתי אנו מרגישים ב"גן עדן"? כאשר רצונותינו מתמלאים. כשאדם נתקל בדבר המנוגד לרצונו, הוא חש ברע. אין מדובר רק בדברים חיצוניים. פעמים רבות אנו מרגישים כי בתוכנו פנימה ישנם דברים המנוגדים לרצוננו. כיצד ייתכן הדבר? באדם מתרועעים רצונות רבים, ופעמים רבות הם באים זה על חשבון זה. אפשר לראות זאת ביחס שבין הרצונות הטובים והרעים שבאדם, והן ביחס שבין הרצונות הטובים בעצמם. לדוגמה: קצין בצבא המתחבט בין הרצון לתרום למדינה לבין ההשקעה במשפחתו.

יד ימין מבטאת את המצב הפשוט והראשוני, שבו אין מציאות של כוחות אחרים שיש להתחשב בהם. זו מציאות של גן עדן, שבה האדם נמצא בשלווה פנימית חסרת סתירות. הכול מתאחד בתוכו לכיוון אחד.

לעומת זאת, ישנו מצב של שניות. כלומר - מציאות שבה האדם נקרע בין רצונות שונים שפוגעים בשלוותו. מציאות זו קשורה לגיהנום. יד שמאל מבטאת את הגיהנום, המרכיבה מציאות של שני כוחות. וכפי שהזכרנו - שני הכוחות אינם עולים תמיד בקנה אחד.

כיסא הכבוד מסמל את ההתנשאות, אך גם את המלכות. "התנשאות" היא תיאור של מציאות המתנתקת מן המדרגות שמתחתיה מרוב עליונותה. לעומת זאת - "מלכות" היא מצב שבו העליון יורד אל התחתון ומנהיגו, בדומה למלך של עם. ירידה זו יש בה מן החיבור ויצירת הקשר, בניגוד למצב המנותק של ההתנשאות. אפשר לראות דוגמה למציאות שני רבדים סותרים אלו ביחס שבין ילד להוריו. מצד אחד הילד זקוק לביטחון שהוריו אינם ילדים כמותו, ולכן חשוב שההורים ישימו לב כי הם שומרים על מעמדם העליון כהורים. מצד שני - הילד זקוק לאהבה ולהדרכה של הוריו בכל מקום שאליו הוא יפנה.

אם-כן, גן עדן הוא כנגד ימין ודרום - המציאות הפשוטה, גיהנום הוא כנגד שמאל וצפון - המציאות המורכבת והמנוגדת, וכיסא הכבוד הוא כנגד הצד העליון - המעלה.

הרחבות

• המחלוקת, גן עדן וגיהנום

שְׁכָל שְׁנִיּוּת יֵשׁ בּוֹ הַתְּנַגְדוּת. במקומות רבים מסביר המהר"ל שאחד הוא השלם, אך השניות - ההפרדה והחלוקה - יוצרת שבירה, ופוגעת במעלת השלם: "כי כל דבר בעולם כאשר הוא שלם הוא חזק עד שאין מקבל שבירה והפסד, אמנם מצד החלוק והפירוד אין כאן דבר שלם כלל, ודבר זה הוא הפסד לגמרי שהוא נחלק ונשבר" [דרך החיים ה', יז]. המהר"ל שם מביא דוגמה לכך ממחלוקת: כשאנשים מסכימים ביניהם ונמצאים באחדות, אזי הם שלמים וחזקים, אך מחלוקת, חלילה, בין שני אנשים, יוצרת נתק והפרדה ביניהם, והחיבור ביניהם מתערער. כל אחד מתנגד לשני בדבר שבו הם חולקים, וממילא כל אחד מהם נעשה חלש יותר ביחס למעלתם המשותפת קודם המחלוקת.

מצב של מחלוקת מוגדר בדברי המהר"ל כגיהנום. המהר"ל מסביר שגן עדן וגיהנום אינם רק מקומות בשמים, שבהם נמצאים הצדיקים והרשעים לאחר מותם, אלא הם גם המקום הנפשי שבו נמצא האדם - גם בחייו. כשהאדם נמצא בשלמות ובשמחה, אז המצב הזה עצמו מוגדר כגן עדן. לחלופין, אם האדם נמצא בריקנות מתמדת, בעצב, בכעס, או במחלוקת שאינה לשם שמים, אז המקום הנפשי שבו הוא נמצא זה גיהנום. אחד הביטויים של היות האדם בגיהנום הינה חולשתו הנפשית, ההרגשה שהאדם לא מסוגל לכלום, וזה נמשל בדברי המהר"ל ליד שמאל שהיא חלשה לעומת יד הימין.

המצב של הגיהנום הוא מצב זמני, ואיננו מקום בפני עצמו שהאדם יישאר בו לתמיד, אלא מטרתו, אומר המהר"ל, היא להוביל את האדם למקום חדש, שבו יהיה נמצא בשלמות, בחזק, בעצמה ובעז. כך מסביר המהר"ל על קרח ועדתו: "לכן היה פועל בהם הגיהנום שהוא הפך זה שהוא ההעדר הגמור, וזהו מברר אמתת התורה עד שהיו אומרים: 'משה אמת ותורתו אמת'" [תפארת ישראל פרק יט]. תחושה זו של גיהנום, תחושה של ריקנות, קוראת לאדם למלא את חייו בתוכן, ומהמקום הזה יוכל להגיע אט אט לגן עדן עלי אדמות (עייני גם נתיבות עולם, נתיב העבודה ט ונתיב השלום א).

לעילוי נשמת אלי אקוקה בן מזל וחביב ז"ל

ונשא, כלומר, שהוא מתנשא בהתנשאות עליונה על העולם, לכן אמרו שכסא הכבוד נברא קודם שנברא העולם, כי כבר אמרנו שהפשוט נברא לפני הגשמי.

ואמרו עוד כי גן עדן נברא קודם שנברא העולם, כי גן עדן הוא הפשיטות מן דרום, פי דרום נקרא: ימין בכל מקום, וצפון נקרא: שמאל, כדכתיב (תהילים פט, יג): צפון וימין אתה בראתם, וכן הרבה בכתוב. והימין נקרא: יד אחת, והיא ראשונה ואין בה שניות. ויד השמאלית נקראת: יד שנית, וכאשר יש יד שנית אז יש שניות, ובכל שניות יש התנגדות. ולפיכך הגן עדן, ששם המנוחה והענג ואין התנגדות כלל הוא כנגד צד דרום, שהיא אחת ואין בה שניות. והגיהנום שהוא הפך זה, שיש דין והתנגדות לנמצא, הוא נגד צד שמאל, ששם השניות. וזה תבין מה שאמרנו (בראשית רבה פרשה ד, א): למה לא נאמר כי טוב בשני? מפני שבו נברא גיהנום. פירוש, מפני שהגיהנום יש בו התנגדות הוא מתחיל לשניות, שכל שניות יש בו התנגדות, ונברא ביום השני המתחיל לזה. ולפיכך הפשיטות הגמור שאין בו הרקבה מן צד דרום שהוא ימין, הוא גן עדן, כי הימין אין בו התנגדות וגן עדן פשוט גמור ואין שם התנגדות. וכן פשיטות צפון הוא שהיא פשוטה לרע הוא הגיהנום. ומפני שהשם יתברך גור על הפשוטים בביראתם קדם למרפכים, לכן אמר שגן עדן נברא תחלה וכן גיהנום, דהינו שקדם בריאת פשוטים למרפכים.

ואמר שפסא כבוד נברא תחלה, הוא כנגד צד המעלה, כי המעלה הוא ההתנשאות 'אל הדבר, וההתנשאות הפשוט שהוא מבלי שמתערב עמו שום צד מטה הוא פסא הכבוד. כי צד המעלה של עולם הגשמי יש עמו המטה, ומפני כך המעלה של עולם הגשמי אינו המעלה במחלט, שהוא בלי הצטרפות לו שום מטה. אבל המעלה המחלט הוא המעלה הפשוט, והוא פסא הכבוד, שהוא רם ונשא, כדכתיב (ישעיהו א, א): ונאראה את ה' יושב על פסא רם ונשא. ואף כי אין השם יתברך צריך לכסא, מכל מקום מדרגת מלכות עולם שהוא יתברך מתנשא עליהם נקרא: פסא הכבוד, כי אין פירוש פסא רק המלכות, כמו (בראשית מא, מ): רק הפסא אגדל ממך, וכן בכל מקום, וכבר התבאר זה בהקדמה. וקדם שנברא העולם גזר השם יתברך בחכמתו שיהיה מדרגת מלכות עולם והתנשאות המלכות, ולא יהיה השם יתברך מסלק מן העולם לגמרי, רק יהיה התנשאות מלכות עולם על הנמצאים. ומדרגת מעלה זאת המעלה הפשוט, וכמו שאמר: ונאראה את ה' יושב על פסא רם ונשא. רצה לומר, שהוא מתנשא בהתנשאות עליון על הנמצאים כלם. ולפיכך אמרו שפסא כבוד נברא קדם שנברא העולם, שכבר אמרנו כי הפשוט הוא נברא תחלה.

עוד אמרו כי גן עדן נברא קודם שנברא העולם, והוא הדבר הפשוט שכנגד צד דרום. במקרא הדרום נקרא: ימין, והצפון נקרא: שמאל, כמו שנאמר: צפון וימין אתה בראתם, וכן במקומות נוספים. הימין נקרא: יד אחת, והיא ראשונה ואין בה שניות. יד שמאל נקראת יד שנית, בכל דבר שהוא שני יש שניות, כלומר אין בו אחדות, ובכל שניות יש התנגדות. לכן גן עדן, שבו מקום המנוחה והענג ואין בו התנגדות, הוא כנגד צד דרום שהוא הימין, שהוא אחד ואין בו שניות. והגיהנום שהוא ההפך כנגד הדין והתנגדות לנמצא שם, הוא כנגד השמאל, ששם השניות. לאור זאת תבין את דברי חכמים, שאמרו: למה לא נאמר כי טוב ביום השני? מפני שבו נברא הגיהנום. פירוש: מפני שבגיהנום יש התנגדות הוא מיוחס לשני, שכל שניות יש בה התנגדות, ולכן נברא ביום השני השייך לשניות. על כן הפשוט הגמור שאין בו הרכבה מצד דרום, שהוא ימין, הוא גן עדן, כי בימין אין התנגדות, וגן עדן הוא פשוט גמור ואין בו התנגדות. והפשוט מצד צפון הוא הגיהנום, שהוא פשוט לרע. ומפני שהקב"ה גור על היות הפשוטים קודם למורכבים הגשמיים, לכן אמרו שגן עדן נברא קודם שנברא העולם, וכן הגיהנום נברא קודם שנברא העולם.

ואמרו שכסא הכבוד נברא קודם שנברא העולם כנגד צד המעלה, כי צד המעלה הוא התנשאות 'על דבר, וההתנשאות הפשוטה, שהיא התנשאות שאין בה שום שייכות אל המטה, היא כסא הכבוד. כי התנשאות הצד העליון של העולם הגשמי יש בה מן הגשמיות, לכן כל מעלה של עולם גשמי אינה מעלה מוחלטת, כיון שיש בה גם את הצד שלמטה. המעלה המוחלטת, המעלה הפשוטה, נמצאת בכסא הכבוד שהוא רם ונשא, ועליו נאמר: ונאראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. ואף כי אין הקב"ה צריך כסא, המילה כסא ביחס לקב"ה משמעותה: מלכות הקב"ה על העולם, שהוא מתנשא מעליהם, ונקרא: כסא הכבוד. כסא משמעותו: מלכות, כמו שנאמר: רק הכסא אגדל ממך, וכך בכל מקום הכסא מבטא: מלכות, וכבר בארנו זאת בהקדמה. לפני שנברא העולם גזר הקב"ה בחכמתו שתהא מלכותו על העולם, ולא יהיה מנותק מהעולם. מעלת מדרגה זו היא מעלה רוחנית, פשוטה, וכמו שנאמר: ונאראה את ה' יושב על כסא רם

ביאורים

המשך לימים הקודמים נעסוק היום במקדש וב'שם המשיח'. בית המקדש הוא הפשטות שמקבילה לצד מערב, צד המסמל את ההשלמה, השיא, הסיים המוצלח. בהתאם לכך, בבית המקדש לא נמצא עיקר העבודה של עם ישראל, אלא שיאה. למרות חשיבות המקדש, מבחינה היסטורית רוב ימיו של עם ישראל, וממילא הנתח הדומיננטי של פעילותו, היו בלא מקדש. מדוע ה' עשה זאת? כי קומות שלמות של קדושה צריכות להתבסס כהכנה בעבורו. זה היה הבלבול שנוצר בישראל, והצריך את החרבתו של המקדש. כיוון שהיה להם את השיא - השקיעו בו בלבד, והזניחו את כל השאר. רק כשניטל מהם אותו השיא, הם התחילו לשים לב לבניין כולו (ראה אורות פרק ג עמ' קו). אמנם, מובן שהמקדש 'עצמו' הוא נשמתו של המקדש, הקדושה שלו, ולא העצים והאבנים. קדושה זו היא שנבראה עוד לפני הופעת העולם. כיוון שבית המקדש מבטא שלמות רוחנית, הוא כנגד הצד הרוחני של צד מערב, צד המבטא שלמות.

גם שמו של המשיח נברא לפני העולם. שם מצביע על ייחוד. שם של מכשיר או משחק אינו משתנה בעקבות שינוי של פרטים שוליים. בסך הכול יוסיפו הסבר, כמו 'מזלג ארוך' או 'מחשב נייד'. אבל אם השתנה משהו מהותי, היצירה החדשה תקבל שם חדש. ייחודיות של העצם החדש מצדיקה שם ייחודי משלו. כך המשיח, אף-על-פי שהוא יופיע בסוף ההיסטוריה, השם שלו, הרעיון הרוחני המופשט שלו, מוכן הוא מההתחלה, שהרי כל ההיסטוריה חותרת מראשיתה רק אליו. הוא מקביל לצד מטה, שצד מטה יש לו שייכות, מבט אפשרי, עם העליונות. הוא 'הכי למטה', אין מעבר אליו, כך שבעיני המתבונן 'משם' הוא הפסגה העליונה. כך המשיח, ממבט מהארץ הוא ייראה העליון על הכול, וימשול על כל הנבראים התחתונים.

למדנו אם-כן שלכל דבר גשמי שבקרבנו קדם רעיון מופשט. זהו מבט מאמין ועמוק על כל הבריאה, וכל שכן ביחס לשבעת הדברים שהם יסוד הבריאה. ובאשר למקדש, שייכותו למערב מבטאת את מהותו המשלימה, ומצביעה על תפקידו כמוציא אל הפועל את הפסגה של יצירת ישראל.

הרחבות

• שמו של משיח

שְׁמוֹ שֶׁל מְשִׁיחַ, רָצָה לוֹמֵר עֲצָם מַעֲלַת הַמְּשִׁיחַ. בגמרא נאמרו כמה אפשרויות לגבי שמו של המשיח: "מה שמו (של המשיח)? דבי רבי שילא אמרי: שילה שמו, שנאמר עד כי יבא שילה. דבי רבי ינאי אמרי: ינון שמו, שנאמר יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו. דבי רבי חנינה אמר: חנינה שמו, שנאמר אשר לא אתן לכם חנינה..." [סנהדרין צח:]. כל אחד מהחכמים אמר ששמו של המשיח כשמו [רש"י], ומסביר המהר"ל שאין מחלוקת ביניהם, אלא לגודל מעלתו של המשיח הוא כולל בתוכו את כל המעלות, ולא שייך דווקא לזרם מסוים, ולכן כל אחד מהחכמים מצא בו את הזווית המיוחדת שיש בו: "דבר זה מורה על מעלת המשיח אשר כולל הכל, ולפיכך הוא אל המעייין בו ומשיג בו, כאשר הוא אותו המעייין. ודבר זה אמרו על המלך המשיח, לפי שהוא כולל מכל מעלות כמו שיתבאר, ולכן נדמה למשיג בו כפי מה שהוא. ואינו דומה לשאר צדיקים, אשר יש להם שמות פרטיים. ומפני שהוא כולל הכל, לכך יקרא לו הקורא שם כפי מה שהוא הקורא, כי שם הקורא עצמו הוא יותר ראשון אליו... ולא פליגי אלו החכמים כלל, רק כי כל אחד אמר שהמשיח שיהיה במהרה בימינו יהיה כולל כל המעלות, ולכן אמר כל אחד שנקרא בשמו" [נצח ישראל מא].

לעילוי נשמת זאב בן רחביה יצחק שטריגלר ז"ל
לעילוי נשמת אהרן בן נתן הלוי ז"ל

וְכֵן מֵה שֶׁאִמְרוּ שֶׁנִּבְרָא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, זֶהוּ מִצַּד הַמַּעֲרָב. כִּי הַמַּעֲרָב נִקְרָא: אַחֲרֵי, וְכָל דָּבָר שֶׁהוּא אַחֲרֵי הוּא הַשְּׁלֵמָה, כְּמוֹ שֶׁמִּבְּאֵר לַמַּעֲלָה. וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ הוּא הַשְּׁלֵמָה, שֶׁהוּא מְשֻׁלָּם הָעוֹלָם, וְהִיא הַשְּׁלֵמָה פְּשׁוּטָה. שֶׁהַמַּעֲרָב הוּא הַשְּׁלֵמָה אֲבָל הוּא בְּלִי פְּשׁוּט לְגַמְרִי, שֶׁצִּד הַמַּעֲרָב בְּעוֹלָם הַגִּשְׁמִי הַמְּרַבּ מִכָּל צִדְדֵי אֵינוֹ פְּשׁוּט. אֲבָל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הוּא נִבְדָּל בְּעֲצָמוֹ, כִּי מַעֲלַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵינוֹ הַעֲצִים וְהָאֲבָנִים, רַק קִדְשׁוֹ הָאֱלֹהִית שֶׁדָּבָק בַּמִּקְדָּשׁ. וְדָבָר זֶה נִבְרָא קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, מֵאַחֲרֵי שֶׁבְּרִיאַת הַפְּשׁוּט קוֹדֶם לַמְּרַבּ, וְדָבָר זֶה מִבְּאֵר.

שמו של משיח
כנגד המטה

וְכֵן מֵה שֶׁאִמְרוּ שֶׁשְׁמוֹ שֶׁל מְשִׁיחַ, רָצָה לוֹמֵר עֲצָם מַעֲלַת הַמְּשִׁיחַ* מֵה שֶׁהוּא מִיָּחָד מִבִּין שֶׁאֵר הַנִּבְרָאִים, מַעֲלָתוֹ הַמִּיֻּחָדֶת לוֹ נִקְרָא שְׁמוֹ, כִּי הַשֵּׁם הוּא מוֹרָה עַל דָּבָר הַמִּיֻּחָד בּוֹ מִבִּין שֶׁאֵר הַנִּבְרָאִים. וְלִפְיָךְ אִף כִּי הַמְּשִׁיחַ בְּעֲצָמוֹ לֹא נִבְרָא קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, אֲבָל שְׁמוֹ, דְּהֵינּוּ מֵה שֶׁהוּא מִיָּחָד בּוֹ, נִבְרָא קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁגִּזְרָה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם עַל הַמַּעֲלָה שְׁלוֹ הַמִּיֻּחָדֶת לוֹ, וְגִזְרָתוֹ יִתְבָּרַךְ² הִיא הַבְּרִיאָה בְּעֲצָמוֹ. וְדָבָר זֶה הוּא כְּנֶגֶד צִד הַמְּטָה, כִּי צִד הַמְּטָה בְּבִחִינָה מֵה הוּא עֲלִיוֹן, כְּמוֹ שֶׁהָעֲלִיוֹן אֵין דָּבָר עֲלָיו כִּי אֵין דָּבָר עַל הַמְּטָה, וְדָבָר זֶה יְדוּעַ מַעֲנֵן הַמְּטָה. וְנִמְצָא כִּי הַמְּטָה מִצַּד זֶה הוּא עֲלִיוֹן, כִּי אֵין דָּבָר עֲלָיו, וְהוּא כְּנֶגֶד שְׁמוֹ שֶׁל הַמְּשִׁיחַ, שִׁיָּהּ מוֹשֵׁל בְּתַתְּחוֹנִים, שֶׁאֵין עֲלָיו מְמִשְׁלָה, דְּכָתִיב (ישעיהו נב, יג): וְיִרְוֶם וְגִבָּה וְנִשְׂאָ. וְלִפְיָךְ הַמְּטָה הוּא רִאשִׁית, מִפְּנֵי שֶׁמִּצַּד הַמְּטָה אֵין קוֹדֶם לוֹ. וְנִבְרָאוּ שְׁמִים וְאֶרֶץ בְּרִאשִׁית, וְהֵאָחָד הוּא הַמַּעֲלָה וְהַשְׁנִי הַמְּטָה. וְכֵן מְשִׁיחַ נִקְרָא: רִאשׁוֹן מְטָעֵם זֶה, דְּכָתִיב (שם מא, כו) רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הֵנָּה, מִפְּנֵי שֶׁאֵין קוֹדֶם לוֹ בְּהַתְנַשְּׂאוֹת. וְלִפְיָךְ שְׁמוֹ שֶׁל הַמְּשִׁיחַ נִבְרָא קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, כִּי הַפְּשׁוּט הוּא קוֹדֶם לַמְּרַבּ.

כָּלֵל הָעוֹלָה מִן הַמִּאֲמָר הַזֶּה, אֲשֶׁר הָעֲמִיקוּ חֲכָמִים: כִּי כָּל דָּבָר שֶׁנִּבְרָא בְּעוֹלָם יֵשׁ בּוֹ הַרְפָּכָה, וּבּוֹדָאֵי הַפְּשׁוּט יֵשׁ לוֹ בְּרִיאָה קוֹדֶמֶת. וְאֵלוֹ שְׁבַע דְּבָרִים הֵם הַפְּשׁוּטִים, כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאֵר לַמַּעֲלָה. וּבִאֲרָנוּ לָךְ כִּי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הוּא שְׁלֵמוֹת הָעוֹלָם, וְלִפְיָךְ הוּא מְתַיֵּחַ לְצִד הַמַּעֲרָב שֶׁהוּא הַשְּׁלֵמָה. וְעוֹד יִתְבָּאֵר בְּפָרֶק שְׂאֲחֹר זֶה.

וכן אמרו שבית המקדש נברא קודם לבריאת העולם, והוא כנגד צד מערב, כי המערב נקרא: אחר, וכל דבר שהוא אחרון בו ההשלמה, כמו שבארנו למעלה. בית המקדש הוא השלמת הבריאה, וזו השלמה רוחנית, שהיא פשוטה. צד מערב בעולם הוא צד גשמי, אבל בית המקדש 'רוחני במהותו, כי אין מעלת בית המקדש העצים והאבנים מהם הוא בנוי, אלא הקדושה האלוהית השורה בו. מעלה זו נבראה קודם שנברא העולם, מכיון שבריאת הפשוט קודמת לבריאת הגשמי, דבר זה ברור. וכן מה שאמרו ששמו של משיח נברא קודם שנברא העולם, כוונתם למעלת המשיח המיוחדת אותו מבין שאר הנבראים, והיא הנקראת: שמו של משיח, כי השם משמעותו היחוד של אותו דבר. אף שהמשיח עצמו לא נברא קודם שנברא העולם, שמו, כלומר המיוחדות שלו, נבראה קודם שנברא העולם. הקב"ה גזר קודם שנברא העולם שיהא המשיח בעל מעלה מיוחדת משאר הנבראים, ועל גזירת ה' נאמר שברא קודם שנברא העולם. מעלת המשיח היא כנגד צד המטה, כי צד המטה הוא מבחינה מסוימת הצד העליון, כי כמו שצד מעלה אין מעליו דבר, כך צד מטה אין עליו דבר. והוא כנגד שמו של משיח, שתהיה ממשלת המשיח על התחתונים ולא תהא ממשלה מעליו, שנאמר: ירום ונשא וגבה. לפיכך המטה הוא ראשית, מפני שאין דבר הקודם למטה. השמים והארץ נבראו תחילה, השמים הם המעלה והארץ היא המטה. מבחינה זו נקרא שמו של משיח: ראשון, שנאמר: ראשון לציין הנה הינם, מפני שאין דבר שיהיה יותר ממנו בהתנשאות, לכן שמו של משיח נברא קודם שנברא העולם, כי הפשוט נברא קודם למורכב. העולה ממאמר זה אשר בו העמיקו חכמים: שכל דבר שנברא בעולם מורכב, ובודאי הדבר הפשוט הרוחני, קדם לדבר המורכב. שבעה הדברים שהזכירו חכמים, הם דברים פשוטים, כמו שהתבאר למעלה. בארנו כי בית המקדש הוא השלמת העולם, לכן הוא מתייחס לצד מערב, שהוא צד ההשלמה של העולם. ועוד יתבאר דבר זה בפרק הבא.

הלכות תשובה

מבוא

הלכות לא שייכות רק לשבת ולמאכלות אסורות, אלא גם לתשובה. בחלק הראשון של משנה תורה, ספר ה'מדע', מרחיב הרמב"ם את המונח 'הלכה' לתחומים לא צפויים. החידוש של הרמב"ם הוא ש'הלכות' יש גם לחובות הלבבות ולא רק לחובות האיברים. יש הלכה שמורה מה לעשות, ויש גם הלכה שמורה מה לחשוב ומה להרגיש. דווקא להלכות המחשבה, נותן הרמב"ם את הבכורה בסדר המדויק של חיבורו, משנה תורה, שמקיף את התורה מקצה לקצה. הרמב"ם פותח בהלכות יסודי התורה, שבהן הוא מנסח גדרים מדויקים למצווה להאמין בה', וכולל גם חכמות חול ואת ידיעת הטבע כחובה הלכתית ראשונה במעלה. הוא ממשיך בהלכות דעות, שבהן הוא קובע את דרך תיקון המידות ועולם הנפש. לאחר הצבת היסודות, בהלכות המחשבה והלכות הרגש (המידות), מגיע תורם של תחומים הלכתיים מוכרים יותר, מצוות לימוד תורה ואיסור עבודה זרה המתייחסים אף הם לתחום הדעת. לבסוף חותם הרמב"ם בהלכות תשובה, דבר ששייך לתחום הנפש והרגשות.

את המבנה של 'הלכות תשובה' ניתן לחלק לחמישה חלקים:

א. התשובה (א-ד).

ב. הבחירה (ה-ו).

ג. נחיצות התשובה ומעלתה (ז).

ד. השכר והעונש (ח-ט).

ה. עבודה מאהבה (י).

כבר במבט ראשון ניתן לראות שעיקרן של 'הלכות תשובה' אינו מעשי אלא מחשבתי ורגשי. התשובה אף איננה מצומצמת רק לתיקון המצב של אחר החטא אלא מתייחסת למכלול עבודת ה' של האדם. בהלכות אלו חותם הרמב"ם את משנתו הרוחנית הבאה לידי ביטוי באופן תמציתי בחיבורו ההלכתי.

לקבלת הסבר אודות הנוסח והביאור מאת 'מפעל משנה

תורה' ניתן לשלוח מייל ל: emunadaf@gmail.com

לעילוי נשמת

עלם החמודות

הראל בן דניאל ודורית

נקטף בדמי ימיו

ב' בניסן התשנ"ז

נולד בד' באלול התשמ"ג

מואר בשחוק ושמחת נעורים

ת.ג.צ.ב.ה.

ביאורים

משמם של "הלכות תשובה" אנו למדים שהרמב"ם הולך לעסוק בהלכותיה של מצוות התשובה, אך בהלכה א' כותב הרמב"ם שדווקא ה'יודיו' זה מצוות עשה ולא התשובה. והדבר מתמיה - איך ייתכן שהיודיו הוא מצווה ואילו התשובה איננה מצווה? נראה שהרמב"ם רוצה ללמדנו יסוד גדול - אי אפשר לעולם ללא תשובה. הרמב"ם במורה נבוכים אומר שהיכולת לשוב בתשובה ולתקן את מעשינו היא יסוד גדול בעבודת ה', שהרי לולא יכולנו לשוב בתשובה היינו שוקעים בחטאינו ללא יכולת להתרומם, מכיוון שאין שום תקווה ותיקון. לכן אין זו מצווה נקודתית אלא היסוד לכל התורה והמצוות. אמירת היודיו, לעומת זאת, היא פעולה מעשית שמבטאת את התהליך הפנימי שהאדם עבר. זו מצווה מוגדרת וברורה.

האדם צריך לבטא את התהליך הפנימי דווקא בדיבור מכיוון שמהותו של האדם היא עצם היכולת שלו לדבר. בפי תרגום אונקלוס [בראשית ב' 2] קרוי האדם 'רוח ממללא' - רוח מדברת. הדיבור הוא המקשר בין עולם המחשבה לבין עולם המעשה, ולכן התהליך הפנימי חייב להתגלות על ידי הדיבור.

ביודיו אנו מפרטים את חלקי התשובה; אנו אומרים במפורש במה חטאנו, אנו עוזבים את החטא, מתחרטים על העבר ומקבלים לעתיד. תהליך התשובה האינטימי שעשינו בינינו לבין עצמנו לא נשאר בפנים אלא מוגדר ומפורש על ידינו. תהליך זה הוא העיקר. היודיו הוא רק הביטוי לכך. לכן אין שום משמעות ליודיו שנעשה ללא תשובה. גם אם אדם מביא קורבן, משלם על הנזק שעשה לחברו ומבקש ממנו מחילה, אין הדבר מספיק. הוא צריך לעבור תהליך פנימי של תיקון.

התשובה היא תהליך אישי. אין אדם אחר יכול לעשות בשבילי תשובה ולהתוודות במקומי. אם כן, איך הרמב"ם אומר שהכהן הגדול יכול להתוודות בשביל עם ישראל? אין זאת אלא שכל עם ישראל והכהן הגדול הם אישיות אחת. הכהן הגדול, שכל עם ישראל מונחים על ליבו, בחושן, ערב למצב הרוחני של האומה, ולכן אם יש קלקול הוא לוקח אחריות. זו הסיבה לכך שהוא יכול להתוודות על כולנו.

הרחבות

• מצות התשובה

מצות עשה אחת, והיא שישב החוטא מחטאו לפני יי' ויתודה. מהכותרת שנתן הרמב"ם להלכות תשובה אנו למדים שיש מצוות עשה מהתורה לעשות תשובה על העבירות. כך גם כותב הרמב"ם בפירושו לתורה "אבל המצווה הזאת על התשובה הנזכרת... מצווה שיצווה אותנו לעשות כן" [דברים ל' יא].

אולם בהלכות עצמן, הרמב"ם אינו כותב שיש מצווה בתשובה - אלא בויודיו (היינו, שכאשר האדם יעשה תשובה, למרות שאינו מצווה בכך, יעשה זאת בדרך של יודיו ובכך יקיים את המצווה). כך מדייקים ה"מנחת חינוך" [מצווה שסד] והרב קוק זצ"ל [משפט כהן קכח], שאכן אין מצוות תשובה לפי הרמב"ם. אך עיין בדברי הרב סולובייצ'ק [על התשובה עמ' 37, 44-45] שחולק וסובר שיש מצווה בתשובה.

שאלות לדיון

א. לפי דברי הרמב"ם, מהי מצוות התשובה?

ב. מדוע כל כך חשוב והכרחי שהאדם יתוודה על חטאיו?

לעילוי נשמת הראל בן דניאל ז"ל

עושיהם פורק עול, כחילול שבת ועבודה זרה" (שם). **נחמתי** - אני מתחרט. **בשתי** - אני מתבייש על שחטאתי. **בעלי חטאות ואשמות** - החייבים להביא קרבן חטאת או אשם על העברה שעשו. **מחייבי מיתות בית דין** - מי שנידון למוות על חטאו, "אומרים לו: התוודה! שכן דרך כל המומתין מתודין. וכל המתוודה - יש לו חלק לעולם הבא. אם אינו יודע להתוודה - אומרים לו: אמור 'תהיה מיתתי כפרה על כל עוונותי' (סנהדרין יג, 5א). **ומחייבי מלקות** - מי שנידון ללקות מלקות ארבעים. **בלקיתו** - בקבלת המלקות. **חובל בחבירו** - מכה את חברו או פוצע אותו. **עד שיתודה וישוב** - מפני שפגיעתו בחברו יש בה גם חטא כלפי שמיים. **מכל חטאת האדם** - עברות שבינו לבין אדם אחר (במדבר רבה ח, ח). **שעיר** - הזכר בעזים כשהוא בשנתו השנייה (מעשה הקרבנות א, ד). **המשפלת** - לעזאזל, למדבר, ביום הכיפורים (ויקרא טז, י). ואין הכוונה שהחטאים עוברים אל השעיר, אלא שהמעשה מעורר לתשובה ולהרחקת החטאים (מ"י, ג, מו; לתיאור שילוחו ראה עבודת יום הכיפורים ג, ו; ולטעם הדבר ראה ביאורינו שם ג, א; ג, 31). **על לשון כל ישראלי** - בלשון כללית. "וכך הוא אומר: 'אנא ה', חטאו ועונו ופשעו לפניך עמך בית ישראל'" (שם ד, 63). **בין שהודע לו** - בין שנודע לו שעבר עברה. **כרת** - ראה להלן ח, א. **שבועת שוא** - שבועת הבל, כגון שבועה מיותרת או שבועה שאינו מסוגל לקיימה (שבועות א, ד-ז). **הרי היא מן החמורות** - מפני שעוון זה "יש בו חילול השם המקודש, שהוא גדול מכל העוונות" (שם יב, ב).

הלכות תשובה

מצות עשה אחת, והיא שישב החוטא מחטאו לפני יי' ויתודה. ובאור מצוה זו ועקריו הנגזרים עמה בגללה בפירושים אלו.

פרק ראשון

הויודיו והכפרה

חובת הויודיו בתשובה

א כל המצוות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה - אם עבר אדם על אחת מהן, בין בזהו בין בשגגה, פשיעשה תשובה וישב מחטאו חייב להתוודות לפני האל ברוח הוא, שצאמר: "איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעלה מעל ביי ואשמה הנפש ההיא, והתוודו את חטאתם אשר עשו" (במדבר י, ו-ז) - זה יודיו דברים. ויודיו זה - מצות עשה.

א כיצד מתודה? אומר 'אנא יי', חטאתי, עויתי, פשעתי לפניך, ועשיתי כן וכן, והרי נחמתי ונשתיי במעשי, ולעולם איני חוזר לדבר זה'. זה הוא עקרו של יודיו, וכל המפרה להתוודות ולהאריך בענין זה - הרי זה משבח.

א וכן בעלי חטאות ואשמות, בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן או על זדוןן - אין מתפפר להן בקרבנן עד שיעשו תשובה ויתוודו וידי דברים, שצאמר: "והתודה אשר חטא עליך" (ויקרא ח, ח).

א וכן כל מחייבי מיתות בית דין ומחייבי מלקות - אין מתפפר להן במיתתן או בלקיתן עד שיעשו תשובה ויתוודו. וכן החובל בחבירו או המזיק ממונו - אף על פי ששלם לו מה שהוא חייב לו, אין מתפפר לו עד שיתודה וישב מלעשות כזה לעולם, שצאמר: "מכל חטאת האדם" (במדבר י, ו).

שעיר המשתלח

ב שעיר המשתלח - לפי שהוא פפרה לכל ישראלי, פה גדול מתודה עליו על לשון כל ישראלי, שצאמר: "והתודה עליו את כל עונת בני ישראל" (ויקרא טז, טא).

ב שעיר המשתלח מכפר על כל עברות שבתורה, הקלות והחמורות. בין שעבר בזהו בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו בין שלא הודע לו - הכל מתפפר בשעיר המשתלח; והוא שעשה תשובה. אבל אם לא עשה תשובה - אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות.

ב ומה הן הקלות ומה הן החמורות? החמורות הן העברות שחייבין עליהן מיתות בית דין או כרת; ושבעת שוא ושקר - אף על פי שאין בהן כרת, הרי היא מן החמורות. ושאר מצוות לא תעשה ומצוות עשה שאין בהן כרת - הן הקלות.

תשובה - חזרה, שיבת האדם למהותו, הן למעשה טוב הן לדעה נכונה. מניין המצוות: לפני יי' - ולא רק בין האדם לעצמו. **ועקריו** - יסודות האמונה. **הנגזרים עמה** - הנספחים לה. **בגללה** - עקרון הבחירה מאפשר את התשובה, ובעקבות התשובה השכר בא. ותכלית עבודת ה' אינה השכר אלא אהבת ה'. **שגגה** - אי ידיעת המציאות לאשורה, כגון שהיום שבת, או אי ידיעת האיסור לעשות מלאכה מסוימת בשבת, או אי ידיעת העונש, כגון אם הוא כרת או סקילה (שגגות ג, ב-ד). **בשיעשה תשובה וישב מחטאו חייב להתוודות** - התשובה היא ההתנתקות מן החטא (מ"י, ג, 63), והרעיון היסודי והכללי הוא שלא לעשות עוד עברות. הביטוי המעשי והפרטי לרעיון הכללי הזה הוא המצה להתוודות. **להתוודות** - להודות על עשיית העברה ולהתנתק ממנה (מ"י, ג, 63). **למעל** - לבגוד. **וידי דברים** - ויודיו בדיבור. ומרכיבי התשובה הם: עזיבת החטא, ויודיו עליו, חרטה על העבר וקבלה לעתיד (להלן ב, ב). **לולי** מציאות התשובה בעולם, האדם היה מתיאש ואף חוטא יותר. התשובה מתקנת את האדם ומעלה אותו למקום גבוה יותר מן המקום שהיה בו לפני שחטא (מ"י, ג, 63). **חטאתי** - בשוגג. ומתחיל למנות את העברות מן הקלות אל החמורות (פח"מ כיפורים ד, ב). **עויתי** - במזיד. **פשעתי** - בכפירה ובמרד בה, "כפשעים הגדולים שנקרא

ביאורים

הרמב"ם מחדש לנו מושג חדש - 'כפרה'. הרמב"ם אף אומר שייתכן שהאדם עשה תשובה ועדיין אין לו כפרה. מה ההבדל בין תשובה לכפרה? נניח שאדם זרק כדור ושבר את החלון של חברו. הוא מבקש סליחה והחבר סולח. אבל העניין לא נגמר בכך. הוא צריך גם לשלם על הנזק ולקנות חלון חדש. בקשת הסליחה לבדה אינה מספיקה. אותו הדבר במצוות ובעברות. אם אדם עבר עברה הוא צריך לעבור תיקון פנימי ולשוב בתשובה, אך גם אחרי התשובה נותר בעולם רושם שלילי כתוצאה מהעברה שעשה. הכפרה מנקה את הרושם הזה. המילה כפרה היא מלשון לכפר, לנקות. יש כמה דרכי כפרה שנקבעות לפי עצמת העבירה. אלו הם המכפרים: תשובה, יום הכיפורים, תשלומים, ייסורין (כוללים גם מלקות ומיתות בית דין), ומיתה. בזמן שבית המקדש קיים גם השעיר המשתלח מכפר.

אפשר לחלק את המכפרים לשתי קבוצות:

כפרה לציבור - שעיר המשתלח וכן יום הכיפורים. ההבדל ביניהם הוא ששעיר המשתלח מכפר גם לאלו שאינם שבים ואילו יום הכיפורים מכפר רק לשבים. כל יחיד הוא חלק מהכלל, והחטאים שאנו עושים משפיעים לרעה על עצמנו ועל כלל ישראל, שהרי כל ישראל ערבים זה בזה. ביום הכיפורים, שהוא 'זמן תשובה ליחיד ולרבים', מתרחש תיקון כפול: א. תיקון לקלוקל הציבורי שכל יחיד גרם במעשיו. תיקון זה נעשה על ידי השעיר המשתלח. ב. תיקון לקלוקל אישי שעשתה העברה בנפשו של האדם. קלוקל זה מתוקן רק על ידי תשובה.

כפרה ליחיד - התשובה היא בסיס התיקון לכל העבירות. בלעדיה אין כלל כפרה. על העברות הקלות התשובה משמשת גם ככפרה. עברות קלות הן ביטול מצוות עשה שאין עליהן כרת כמו למשל אדם שלא קיים מצוות ישיבה בסוכה. בעברות חמורות יותר, שהן מצוות לא תעשה, כמו אדם שחרש בשור ובחמור יחידיו, לא מספיקה התשובה אלא יום הכיפורים מכפר. עברות חמורות יותר שיש עליהן כרת כמו אדם שאכל חמץ בפסח, צריכים בנוסף לאלו גם ייסורים. גם מיתות בית דין, כמו סקילה על חילול שבת, מהווים כפרה. אם כשעבר עברה מהעבירות שהזכרנו נוצר חילול ה' - צריכים גם מיתה כדי לכפר על הרושם הקשה שעשתה העברה בעולם. כאשר האדם עושה חילול ה' נוצר חסרון וחלל של גילוי שם ה'. זה מתכפר רק כשהחטא נפטר ונוצר חלל של מציאותו.

הרחבות

• תשובה מוחקת הכל

אָפּלוּ רָשָׁע כָּל יָמָיו וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה בְּאַחֲרֹנָה - אין מְזַכְּרִין לוֹ שֵׁם וְרָשָׁעוֹ. כוחה של התשובה למרק את העוונות באופן מוחלט. כך נראה מסיפור הגמרא על אלעזר בן דורדיא שעבר עבירות רבות אך מכוחה של תשובה זכה לבת קול ש"הסמיכה" אותו בתואר רבי לאחר פטירתו (עבודה זרה יז.). כמו כן, הגמרא פוסקת שהאומר לאישה הרי את מקודשת לי "על מנת שאני צדיק", אפילו הוא רשע גמור - מקודשת [קידושין מט:], משום שבכוחו של הרהור תשובה להחשיבו כצדיק. בירושלמי מופיעים דברים דומים: "שאלו להקב"ה, החוטא מהו עונשו? אמר להם יעשה תשובה ויתכפר לו" [ירושלמי מכות ב,ו, פסיקתא דרב כהנא]. על כך כותב הרב קוק: "ומה מאושרה היא כעת בהרגישה בקרבה כי כבר נצאה עוונה, כי קרבת אלוהים חיה ומאירה בקרבה, כי הוקל משאה הפנימי, כי היא כבר שלמה נשיה, ואינה עוד מעושקה בעושק וטרוף פנימי, מלאה היא מנוחה ושלווה כשרה" [אורות התשובה ג].

• גדול חילול השם

בְּמָה דְּבָרִים אֲמֹרִים? בְּשֵׁלָא חֲלַל אֶת הַשֵּׁם בְּעֵת שְׁעָבָר. המהר"ל מבאר את חומרת חילול השם בכך שהוא עוון הסותר את כל מטרת הבריה: "אבל החוטא בחילול השם עונשו שלא יהיה במציאות כלל מפני שחטא בשמו יתברך אשר שמו מורה על מציאותו ולפי גדול השם כך נודע מציאותו בעולם... ועוד יותר מזה... כי כל אשר ברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו, ומי שמחלל השם אין ראוי אליו המציאות שהרי כל הנמצאים הם לכבודו יתברך" [נתיב התשובה ג].

שאלות לדין

- מה ניתן ללמוד מכך ש"עיצומו של יום הכיפורים מכפר"?
- מה מוגדר חילול השם? האם זה מושג שתלוי ומשתנה לאור הנסיבות והמקרים?

לעילוי נשמת קלמן בן פנחס

ג בְּזֶמֶן שָׁאִין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, וְאֵין לָנוּ מִזְבֵּחַ כְּפָרָה - אין שֵׁם אֱלֹהֵי תְּשׁוּבָה. הַתְּשׁוּבָה כפרת עבירות מְכַפֶּרֶת עַל כָּל הָעֲבֵרוֹת. אָפּלוּ רָשָׁע כָּל יָמָיו וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה בְּאַחֲרֹנָה - אין מְזַכְּרִין לוֹ שֵׁם וְרָשָׁעוֹ, שְׁנָאֵמֹר: "וְרָשָׁעֵת הָרָשָׁע לֹא יִכָּשֶׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מִרָשָׁעוֹ" (יחזקאל לג, יב). וְעֲצָמוֹ שְׁלִיּוֹם הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר לְשָׁבִים, שְׁנָאֵמֹר: "כִּי בְּיוֹם הַזֶּה יִכָּפֵר עֲלֵיכֶם" (ויקרא טז, ט).

17 אָף עַל פִּי שֶׁהַתְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת עַל הַכָּל, וְעֲצָמוֹ שְׁלִיּוֹם הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר - יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁהֵן מִתְּכַפְּרִין בְּשַׁעֲתָן, וְיֵשׁ עֲבֵרוֹת שָׁאִין מִתְּכַפְּרִין אֲלָא לְאַחַר זְמַן. פִּיצַד? עֶבֶר אָדָם עַל מַצּוֹת עֲשֵׂה שָׁאִין בָּהּ כָּרַת וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה - אֵינוֹ זֶה מִשֵּׁם עַד שֶׁמוֹחֲלִין לוֹ מִיָּד. וּבְאֵלּוֹ נֶאֱמַר: "שׁוּבוּ בְּנֵים שׁוֹבְבִים, אֲרָפָא מְשׁוּבְתֵיכֶם" (ירמיה ג, כב; ושם: אֲרָפָה).

22 עֶבֶר עַל מַצּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה שָׁאִין בָּהּ כָּרַת וְלֹא מִיתַת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה - תְּשׁוּבָה תּוֹלָה וְיוֹם הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר. וּבְאֵלּוֹ נֶאֱמַר: "כִּי בְּיוֹם הַזֶּה יִכָּפֵר עֲלֵיכֶם" (ויקרא טז, ט).

32 עֶבֶר עַל כָּרְתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה - תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכְּפוּרִים תּוֹלִין, וְיִסְוִרִין הַבָּאִין עָלָיו גּוֹמְרִין לוֹ הַכְּפָרָה. וְלַעוֹלָם אֵין מִתְּכַפֵּר לוֹ כְּפָרָה גְּמוּרָה עַד שֶׁיָּבוֹאוּ עָלָיו יִסְוִרִין. וּבְאֵלּוֹ נֶאֱמַר: "וּפְקֹדֶתִי בְּשִׁבְטִי פְשָׁעִם, וּבְנִגְעֵימִי עֲוֹנִם" (תהילים פט, ג).

42 בְּמָה דְּבָרִים אֲמֹרִים? בְּשֵׁלָא חֲלַל אֶת הַשֵּׁם בְּעֵת שְׁעָבָר. אָבֵל הַמִּחְלֵל אֶת הַשֵּׁם - אָף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְהִגִּיעַ יוֹם הַכְּפוּרִים וְהוּא עוֹמֵד בְּתְשׁוּבָתוֹ, וּבָאוּ עָלָיו יִסְוִרִין, אֵינוֹ מִתְּכַפֵּר לוֹ כְּפָרָה גְּמוּרָה עַד שֶׁיָּמֻת; אֲלָא תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכְּפוּרִים וְיִסְוִרִין - שְׁלִשְׁתָּן תּוֹלִין, וּמִיתָה מְכַפֶּרֶת, שְׁנָאֵמֹר: "וְנִגְלָה בְּאֵזְנִי יְיָ צְבָאוֹת, אִם יִכָּפֵר הָעוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תָּמֻתוּ" (ישעיה כב, יד).

אֵין שֵׁם - אין. המילה שם היא מילת קישור שתורגמה מן הסגנון הערבי, ואינה ציון מקום. בְּאַחֲרֹנָה - בסוף ימיו. בְּשַׁעֲתָן - מִיָּד. מְשׁוּבְתֵיכֶם - חטאיכם (ראה ירמיהו ת, ה). תּוֹלָה - מתן העונש מתעכב, תלוי ועומד. שִׁבְט - מקל. נִגְעִים - חוליים. הַמִּחְלֵל אֶת הַשֵּׁם - העובר עבירות מתוך מרד וחילול או גדול בתורה העושה במזיד מעשים הפוגעים בכבוד ה' (ראה יסודי התורה ח, ג-א; פ"מ אבות ד, ח). וְנִגְלָה בְּאֵזְנִי יְיָ - ה' גילה לי בנבואה שאין העוון הזה מתכפר אלא במיתה.

ביאורים

לאחר שעסקנו בפרק הקודם במצוות הוידי ובדרך לעבור כפרה, בפרק זה הרמב"ם נכנס לתוכו של תהליך התשובה. הוא מנתח ומברר את הדרך שבה בעל התשובה צריך לצעוד.

ראשית, הרמב"ם מחלק את דרגות התשובה לשלושה חלקים: מי ששב בתשובה וכוחו במתניו, זקן ששב בתשובה, ואדם ששב ביום מותו. אין דרגות התשובה הללו שוות. הרמב"ם קורא לבחור ששב - 'בעל תשובה גמורה'. זקן ששב הוא 'בעל תשובה'. ואילו אדם ששב ביום מותו אין הרמב"ם מכנה בעל תשובה כלל. הוא אומר שכל עוונותיו נמחלים אך אינו משתמש בביטוי 'בעל תשובה'.

ההסבר להבדל בין המושגים טמון בהלכה הבאה. בהלכה ב' מגדיר הרמב"ם מהי התשובה. התשובה היא תהליך של עזיבת החטא באופן מעשי, התנתקות מהרצון לעבור שוב על החטא, קבלה לעתיד ווידי, שחזות את השינוי. הרמב"ם מוסיף דבר נוסף - 'ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם'. כביכול, תשובת האדם צריכה להיות כה איתנה ופנימית עד כדי שהוא יכול לקחת את הקב"ה לעדות לפני כל באי העולם כדי להעיד שהשינוי שעשה הוא באמת שינוי אמיתי.

כאשר האדם שב בתשובה בעודו צעיר וכשכוחו במתניו - יתכן שאם יעמוד שוב לפני אותו המעשה שוב שייכשל. הדבר היחיד שישמור עליו וימנע ממנו לעבור עברה הוא עוצמת התשובה שעשה. אם עשה תשובה עמוקה ושלמה עד כדי שהקב"ה יכול להעיד עליו שלא יכשל - הוא יצליח ולא ליפול. תשובה זו נקראת בלשון הרמב"ם 'תשובה גמורה'. אך תשובה של אדם זקן, שבאופן טבעי החשק שלו לעבור עברות קטן יותר בגלל כוחו המידלדל, אינה תשובה גמורה, שהרי אם תבוא לפניו העברה הוא אמנם לא יעשה אותה, אך לא מכיוון שהתשובה מונעת אותו אלא בגלל כישלון כוחו. לכן הוא אינו בעל תשובה גמורה מכיוון שהמרכיב של עדות ה', שבעצם מעיד על עצמאות של התשובה, חסר אצלו. אומנם יש לאותו זקן יכולת לחטא. הוא יכול להתאמץ ולעבור עברה, ותשובתו היא אכן תשובה. אך מכיוון שהדבר קשה יותר היא אינה תשובה גמורה. האדם ששב ביום מותו לא צריך כלל את עדות ה' שלא יחטא. הוא אינו הולך לעשות לא מצוות ולא עברות, ולכן מוחלים לו. אך אין הרמב"ם קורא לו 'בעל תשובה' מכיוון שההתמודדות העתידית עם החטא נחסכה ממנו וממילא לא נמצאים אצלו כל מרכיבי התשובה.

הרחבות

• חלקי התשובה

ימה היא התשובה. הרמב"ם מחלק את התשובה לארבעת החלקים. מקור החלוקה הוא בדברי רב סעדיה גאון 'וגדרי התשובה ארבעה: העזיבה והחרטה ובקשת הסליחה וההחלטה שלא יחזור'. שם מבאר רס"ג שהכול נלמד מפסוק אחד בספר הושע [יד ב]: "שובה ישראל עד ה' אלוהיך וכו'" [אמונות ודעות מאמר חמישי אות ה].

• הגדרת התשובה

וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ שְׁלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד. הרמב"ם סובר שתשובה גמורה היא בקבלה שלא לחטא שוב לעולם. רבנו יונה חולק על כך וסובר שאם כך, עד יום מותו אדם לא יוכל לעשות תשובה, שהרי מניין לו לאדם שלא יחזור לחטא? לפי דבריו, האדם צריך לשנות את דרכיו ואת מעשיו שהיה מורגל בהם ואשר הביאו אותו לחטא: "לפיכך יעזוב דרכו הרע... ויתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו ויסיר מחשבות לבו הזונה ואז כי אמיד נפשיה והרגיל עצמו זמן וידע ששלט במראה עיניו ובדרכי לבו אז בשבוב אל ה' יהיה בטוח שתקבל תשובתו" [שו"ת מהרי"ט חלק ב סימן ח].

• תשובה גמורה

וְיַעֲד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלֹמוֹת שְׁלֹא יָשׁוּב לָזֶה הַחֲטָא לְעוֹלָם. המפרשים שואלים כיצד יעיד עליו יודע תעלומות, שאם כן, אין לאדם בחירה חופשית? עונה ה"לחם משנה" שגם זה מחלקי התשובה המוטלת על האדם, שצריך האדם לקבל את הקב"ה עליו כעד שלא ישוב לחטא לעולם (וכן מסביר ה"כסף משנה"), אך יש שהפנו לדברי הרמב"ם בפרק ה הלכה ה לקמן שאין הידיעה סותרת הבחירה).

שאלות לדין

א. כיצד משפיעה על האדם תשובה גמורה, וכיצד משפיעה תשובה שאינה גמורה?

ב. מה המשמעות שהקב"ה יעיד על האדם שלא ישוב לזה החטא לעולם? איך ייתכן הדבר?

פרק שני

התשובה ופיוס החבר

1א זֶה הוּא הַתְּשׁוּבָה גְּמוּרָה? זֶה שֶׁבָּא לִידּוֹ דָּבָר שֶׁעָבַר בּוֹ וְאֶפְשָׁר בִּידּוֹ לַעֲשׂוֹת, וּפְרָשׁ וְלֹא עָשָׂה, מִפְּנֵי הַתְּשׁוּבָה, לֹא מִיָּרָאָה וְלֹא מִפְּשָׁלוֹן כֹּחַ. כִּיצַד? הָרִי שֶׁבָּא עַל אִשָּׁה בַּעֲבָרָה, וְאַחֵר זָמַן נִתְיַחַד עִמָּה, וְהוּא עוֹמֵד בְּאַהֲבָתוֹ בָּהּ, וּבְכַח גּוֹפּוֹ, וּבְמִדְיָה שֶׁעָבַר בָּהּ, וּפְרָשׁ וְלֹא עָבַר - זֶה הוּא בַּעַל הַתְּשׁוּבָה גְּמוּרָה. הוּא שֶׁשָּׁלְמָה אוֹמֵר: "וְזָכַר אֶת בּוֹרְאִיךָ בְּיָמֵי בְּחוּרְתְּךָ" (קהלת יב, א).

2א וְאִם לֹא שָׁב אֲלָא בְּיָמֵי זְקֻנּוֹתוֹ וְעָתָה שָׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לַעֲשׂוֹת מִה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה - אָף עַל פִּי שְׁאִינָה תְּשׁוּבָה מְעֻלָּה, מוֹעֵלָת הִיא לוֹ, וּבַעַל תְּשׁוּבָה הוּא. אֶפְלוּ עָבַר כָּל יָמָיו, וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה בְּיוֹם מִיתָתוֹ, וְמֵת בְּתִשְׁבּוּתוֹ - כָּל עוֹנוֹתָיו נִמְחָלִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַד אֲשֶׁר לֹא תִחָשֵׁף הַשְּׂמִשׁ" (שם יב, ב), שֶׁהוּא יוֹם הַמִּיתָה; מִכָּלל שֶׁאִם זָכַר בּוֹרְאוֹ וְשָׁב קִדְּם שְׁמִימוֹת - נִסָּח לוֹ.

ב1 וְיָמָה הִיא הַתְּשׁוּבָה? הוּא שֶׁיַּעֲזֹב הַחוּטָא הָטָא, וְיִסְרְנוּ מִמִּחְשַׁבְתּוֹ, וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ שְׁלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד*, שֶׁנֶּאֱמַר: "יַעֲזֹב רִשְׁעַ דְּרַכּוֹ וְאִישׁ אֶן מִחְשַׁבְתּוֹ" (ישעיה נח, א).

ב2 וְכֵן יִתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי אַחֲרֵי שׁוּבֵי נַחֲמֵתִי, וְאַחֲרֵי הַנִּדְעֵי סִפְקָתִי עַל יָרֵךְ" (ירמיה לא, יח). וְיַעֲד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלֹמוֹת שְׁלֹא יָשׁוּב לָזֶה הַחֲטָא לְעוֹלָם*, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֲלֵהֵינוּ לְמַעַשְׂהָ יְדִינֵנוּ, אֲשֶׁר בָּהּ יִרְחַם יְתוֹם" (הושע יד, ד). וְצָרִיךְ לְהַתְּנִידוֹת בְּשִׁפְתָיו, וְלֹאמֹר עֲנִינּוֹת אֵלּוּ שֶׁגָּמַר בְּלִבּוֹ.

תשובה גמורה - אין צריך לעשות כך, אלא שמצב זה מעיד על ההתנתקות המוחלטת מן החטא. **ופרש** - נמנע. **מייראה** - מפחד בני אדם. **בשלוון כח** - חולשת הגוף. **שָׁבָא עַל אִשָּׁה בַּעֲבָרָה** - קיים יחסי אישות עם אישה האסורה לו. **נתיחד עמה** - שהה עמה במקום שאין אחרים נמצאים עמהם, ויכלו לקיים בו יחסי אישות. **ובמדינה שעבר בה** - באותה עיר שנעברה בה העברה. **בימי בחורתיך** - בצעירותך, בעוד כוחך במוותניך. **ויגמר בלבו** - ויחליט במחשבתו. **שנאמר: "יעזוב רשע דרכו"** (מעשיו) **און און** [רשע] **מחשבתיו** [תפיסותיו הרעות], וישב אל ה' וירחמנו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. **יתנחם** - יתחרט. **שנאמר: "השבני ואשובה כי אתה ה' אלהי"** כי אחרי שובי נחמתי [התחרטתי על מעשיו הקודמים] **ואחרי הנדעי ספקתי על ירך** [אחר שנודעה לי טעותי, הכיתי בידי על ירכי כביטוי לצער], **בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי**. **ויעיד עליו יודע תעלומות וכו'** - אפשר שמשמע הדברים שיקבל עליו החזור בתשובה את ה' כעד לחזרתו הכנה, שהרי הוא יודע תעלומות לב. ואפשר שמשמעם עמוק יותר, שה' המשיגה על כל אדם, "שלא ייעלם ממנו נעלם... כי עיניו על דרכי איש", יעיד עליו שהתנתק מעברותיו באמת, (ראה איוב ד, כא; מו"נ ג, יז; ג, כג). וזו "תשובה גמורה", ומכל מקום אפילו הרהור תשובה בלבד כוחו עצום עד שיחשיב רשע גמור כצדיק (אישות ח, 44). **שנאמר** - "שובה ישראל עד ה' אלהיך, כי קשלת בְּעֹגֶנְךָ. קחו עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל ה', אֲמָרוּ אֵלָיו... [הצהרת החוזרים בתשובה]: **ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו** [ביסודה, כל עברה נעשית כשהאדם חדל להכיר בעובדה שה' מנהל את העולם, וסובר שהוא עצמו מנהל את מסלול חייו בעולם], **אשר בה ירחם יתום** [והרי אנו כיתומים, וה' משגיח ודואג לנו]. [תשובת ה':] אֲרָפָא מְשׁוֹבְתֶם אֲהֲבֶם נְדָבָה, כִּי שָׁב אִפִּי מִמֶּנּוּ".

התשובה ומרכיביה

ביאורים

בהלכות הללו הרמב"ם מחלק בין דברים שהם חלקים אינטגרליים בתשובה לבין דברים שהם מדרכי התשובה, אך אינם מחויבים.

למדנו שהתשובה מתחלקת לארבעה חלקים: עזיבת החטא, חרטה, קבלה לעתיד ווידוי בו האדם מבטא בפה את כל שלבי התשובה. הרמב"ם חשש מאוד שאנשים ייתפסו רק לצד החיצוני והמעשי של התשובה, וכך יתוודו אך לא יעברו שינוי פנימי. לכן הוא מדמה זאת לאדם שטובל ושרץ בידו. התשובה נמשלה לטבילה אדם טמא במי המקווה. המים מכסים את כולו, והוא יוצא מהמקווה אדם חדש כתינוק שנולד ממעי אימו ללא כל חטא וללא טומאה. אדם שאוחז בשרץ בידו בשעת הטבילה נראה חיצוני כטמא אבל השרץ, מקור הטומאה, עדיין בידו. היד, שהיא כלי המעשה, עדיין דבוקה בטומאה. ובנמשל, המעשים של האדם החוטא עדיין לא תוקנו, ורק הוידוי החיצוני נשמע. הוא נראה כאדם שעשה תשובה אך נשאר אחוז במעשיו הרעים.

חובה נוספת המוטלת על האדם היא לומר במדויק ולפרט את המעשים שעשה. אין אפשרות לתיקון כאשר תודעת החטא מעורפלת ולא ברור האם המעשה שנעשה הוא חטא או לא. בפעם הבאה שניתקל באותו מצב לא נדע אם לעשות את המעשה או לא, וממילא התשובה כלל לא עזרה.

לאחר שהאדם עשה את הדברים שהם חלק מהותי מהתשובה, שהם תהליך פנימי של תשובה וכן פירוט מדויק של המעשים, מוסיף הרמב"ם דברים שהם מדרכי החזרה בתשובה. הם לא חובה אך הם יכולים לעזור ולשמש כגלגלי עזר לנסיעתו של החוזר בתשובה. הרמב"ם מונה את הבכּי, שהרי שערי דמעות לא ננעלו [ברכות לב ב.]. הצדקה היא כלי עזר נוסף שהרי אם החטא נבע מתוך חשיבה אגואיסטית ניתן לתקנו על ידי עזרה לזולת. כלים נוספים הם שינוי השם, שהוא מורה לחוטא לשנות את מהותו ואישיותו באופן יסודי, שינוי המעשים ושינוי המקום, כדי שהאווירה החברתית שגרמה לאדם לחטוא - לא תשפיע עליו שוב ותדרדר אותו לתהומות החטא.

פירוט חטאים שבין האדם לחברו נמצא בתפר. בתחילת דבריו הרמב"ם אומר ש'שבח גדול להתוודות ברבים', משמע שזה מדרכי התשובה ולא חובה, אך הרמב"ם מסיים את דבריו בציינו שמי שאינו עושה כן אין תשובתו גמורה. הדבר תלוי במעשה החטא כלפי חבריו. אם פגע בו לעיני רבים עליו לבקש את מחילתו ולהתוודות לפני רבים. זוהי חובה גמורה וחלק מהותי מהתשובה כדי שימחל לו חברו, ואם אינו עושה כן אין תשובתו גמורה. אך אם חטא לו שלא בפני רבים - פירוט אותו החטא לפני רבים זו אמנם מעלה שמעוררת אותו להעמיק בתשובתו ואף מחזקת אנשים נוספים לשוב בתשובה, אולם אין חובה לעשות זאת.

הרחבות

• שינוי השם

וּמְשַׁנָּה שְׁמוֹ, כְּלוּמָר שְׁאֵינִי אַחֵר וְאֵינִי אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁעָשָׂה אוֹתוֹ הַמַּעֲשִׂים. מקור הלכה זו הוא בגמרא: "ואמר רבי יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן: צדקה, צעקה, שינוי השם ושינוי מעשה" [ראש השנה טז:]. כהסברו של הרמב"ם לשינוי השם, שהמטרה היא שינוי נפש האדם. כך מסבירים גם המאירי והר"ן: "וישנה מעשיו ויעשה בעצמו תחבולות להתעורר בשנוי הנהגותיו כגון שנוי השם עד שיתעורר בשנוי זה שהוא אחר ושהנהגותיו יתחדשו בהתחדשות השם או שישנה את מקומו וכן כל כיוצא בזה" [מאירי שם].

הריטב"א, לעומתם, מסביר את הדברים בשתי אפשרויות שונות, ולפי שתיהן מטרת השינוי היא כלפי שמיא: "שמשנה שמו שאינו האיש בעל העבירות כדי שלא יזכירוהו לרעה, ובר מהכי דבטיל ונפיק מאצטגנינות דיליה כדרך שאמר באברהם" [שם].

שאלות לדין

- מה היחס בין עזיבת החטא לוידוי, כעיקר וכטפל?
- מדוע אין לחוטא לפרסם את החטאים שחטא למקום, הרי כך יתבייש עליהם מאוד וישוב בתשובה שלמה?

לעילוי נשמת ריקל בת ר' צבי הי"ד

ג כל המתוודה בדברים ולא גמור בלבב לעזב - הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועלת עד שישלף השרץ, וכן הוא אומר: "ומודה ועזב ירחם" (משלי כח, ג). וצריך לפרט את החטא, שנאמר: "אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זָהָב" (שמות לב, לא).

ד מדרכי התשובה, להיות השב צועק תמיד לפני יי בבכי ובתחנונים, ועושה צדקה פפי פחוס, ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו, ומשנה שמו, פלומר שאני אחר ואני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשיו פלן לטובה ולדרך ישרה, וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עוון, מפני שגורמות לו להפגע ולהיות ענו ושפל רוח.

ה ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם, ומגלה עברות שבינו ובין חברו לאחרים, ואומר להם 'אמנם חטאתי לפלוני ועשיתי לו פה וכה, והריני היום שב ונחם'. וכל המתגאה ואינו מודיע, אלא מכסה פשעיו - אין תשובתו גמורה, שנאמר: "מכסה פשעיו לא יצליח" (משלי כח, ג).

ה במה דברים אמורים? בעברות שבין אדם לחברו. אבל שבינו לבין המקום - אינו צריך לפרסם עצמו, ועזות פנים היא לו אם גלם. אלא שב לפני האל ברוך הוא, ופורט חטאיו לפניו, ומתודה עליהן בפני רבים סתם, וטובה היא לו שלא תגלה עונו, שנאמר: "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" (תהילים לב, א).

לְטוֹבֵל וְשָׂרֵץ בִּידוֹ - הנוגע בשרץ מת, כגון חולד או עכבר (ויקרא יא, כט-ל), יכול להיטהר רק בטבילה, אלא שאם הוא אוחז בשרץ, אין הטבילה מועילה לו, והוא נשאר טמא כשהיה. לפרט את החטא - לומר את החטא המסוים שנכשל בו. מדרכי התשובה וכו' - תשובתו של האדם שלמה יותר אם היא כוללת טיפול מערכתי בדרך שהוא חי בה וחושב. צועק - מתפלל (ראה ת"א לשמות טו, כח). כפי כחו - כפי יכולתו, עד חמישית מנכסיו (מתנות עניים ו, ה). וגולה ממקומו - נודד ממקום מגוריו למקום אחר. בעברות שבין אדם לחברו וכו' - נראה שעברות שבין אדם לחברו נתפסות בכל חברה כדבר שלילי, כפשע ונזק, ולכן חשיפתן ברבים אינה מביאה בני אדם לזלזל בהן, שהרי תוקפן וטעמן ברור לכל. לעומת זאת, עברות המכוונות "עברות שבין אדם למקום" נתפסות לעתים רבות כגזרות שהנזק בהן אינו ניכר וטעמן אינו ברור, שהרי לפי הרמב"ם, טעמן "לאדם עצמו להביאו לשלמות" (מיי, ג, לה), ולכן חשיפתן עלולה להחליש את תוקפן ולעודד עוברי עברה לומר שאין להן סיבה, ואיני היחיד שחושב כן (לסוגי העברות ראה פח"מ, הקדמה לאבות, פרק ו). עזות פנים - חוצפה. סתם - מבלי לפרט. שנאמר: "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" [אשרי מי שנושא את פשעו ומכסה אותו], אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון".

